

CERCUL LITERAR DE LA SIBIU

Despre Cercul Literar de la Sibiu", ca miscare, manifest, ideologie" artistica, obiective si rezultate, si despre revista initiata de gruparea tinerilor studenti veniti, o data cu Facultatea de Litere si Filozofie, de la Cluj la Sibiu, s-au scris pana in prezent cateva studii, printre care si o monografie de tip clasic-universitar. Toate acestea, trei la numar, au aparut in ultimii ani: cartea lui Ilie Gutan, **Cercul Literar de la Sibiu**, in 1995, cea a lui Petru Poanta, intitulata identic, **Cercul Literar de la Sibiu** (dar cu subtitlul: **Introducere in fenomenul originar**), in 1997, iar cea semnata de Ovid S. Crohmalniceanu si Klaus Heitmann, **Cercul Literar de la Sibiu si influenta catalitica a culturii germane**, in 2000. Despre miscarea cerchista" s-a vorbit si s-a scris si inainte de 1989, dar nu in aceasta forma, mai organizata si mai sistematica, pe care o presupune scrierea unor **volum**e dedicate subiectului. Rezulta ca interesul pentru Cercul Literar de la Sibiu a sporit semnificativ in ultimii ani, din mai multe motive: in primul rand acela ca **individualitatile** ce au compus grupul au determinat, prin afirmarea lor personala, si o receptie mai buna _ in randul publicului specializat si a celui larg _ a ideilor directoare, a principiilor si obiectivelor Cercului. E greu de crezut ca, fara sonoritatea numelor unui Stefan Aug. Doinas, Ion Negoitescu, Radu Stanca, Ion D. Sirbu, Nicolae Balota, Cornel Regman s.c.l., subiectul Cercului Literar de la Sibiu s-ar mai bucura, azi, de aceeasi atentie critica si de acelasi interes public. O miscare literara traieste si are un impact mai ales prin forta individualitatilor ce o compun; altfel, chiar producatoare de manifeste incendiare (cum sunt, de obicei, cele avangardiste), ea se invecbeste si dispare o data cu acestea. Pe de alta parte, oricat ar parea de paradoxal, tocmai din indepartarea" textelor propriu-zise de unele principii ale grupului provine forta acestuia, dintr-o centrifuga minim controlata, care preia si interpreteaza creator aceste principii.

Într-un fel apar ele in luarile de pozitie ale grupului (manifestul si manifestarile conexe), si altfel in **scrisul** fiecaruia dintre cerchisti". Inclusiv in practicarea unei specii, balada, despre care Radu Stanca a scris cunoscutul text teoretic (**Resurrectia baladei**), membrii grupului creeaza, fiecare, in acord cu propriile date (ale formatiei, sensibilitatii, talentului), si chiar dupa principii distincte. Ioanichie Olteanu, de exemplu, in **Balada sotului inselat si Patania teologului cu arborele**, utilizeaza o formula de umor negru, cu

infiltratii grotesti (Ov.S. Crohmalniceanu si Klaus Heitmann stabilesc aici asemanari cu Arno Holz, Wedekind, Bertolt Brecht1), complet diferita de cea nobila", nordica" a unui Radu Stanca sau Stefan Aug. Doinas. (Criza mistica a eroului din Patania... il face pe acesta sa umble printr-o padure, cu o Biblie la subsuara si o bata in mana, in cautarea Sfantului Duh, pe care, in delirul sau, il vede in forma de stejar".) Într-o diferenta si mai evidenta, baladele lui Dominic Stanca2 sunt de inspiratie folclorica (si construite dupa anumite procedee ale artei populare), ceea ce le face complet indepartate de formula culta, programatic-culta pe care incercau sa o implineasca, in toate manifestarile lor, cerchistii". Prin urmare, chiar balada, ca specie si concretizari personale, ii disperseaza pe membrii grupului in directii contrare _ adecvate, acestea, individualitatilor respective. Nu e singurul exemplu posibil, dar, poate, cel mai relevant.

Chiar un teoretician" al Cercului, cum este Ion Negoitescu, are un temperament, o formula psihologica proprie prin care **contrariile** sunt asumate si traite cu egala fervoare. La antipodul constructiei de sine a lui Stefan Aug. Doinas, el este un spirit turbulent si ardent, extrovertit si chiar histrionic, cel mai calinescian dintre cerchisti". Si totusi, el este cel care a redactat scrisoarea catre E. Lovinescu din 1943 ce a devenit Manifestul Cercului; el este, asadar, cel care a pus pe hartie principiile si obiectivele clasiciste" ale gruparii, nu fara anumite exagerari caracteristice, dar, in general, pe un ton ponderat si argumentativ, intr-o articulare coerenta si constructiva a textului.

Asemenea exemple, la care se pot adauga multe altele (muntenismul" sarcastic al lui Cornel Regman, convingerile de stanga ale lui Ion D. Sirbu si Ioanichie Olteanu, puseul legionar al lui Ion Negoitescu), dovedesc ca **unitatea** Cercului este totusi relativa: ceea ce si face, de fapt, ca gruparea sa fie **vie**, convingatoare inclusiv prin diferente, nu doar prin omogenitati, invatand si exersand dialogul intern. Ele mai indica un anumit risc metodologic: printr-o analiza care urmareste **evolutia in timp** a componentilor, se poate pierde din vedere tocmai liantul teoretic din punctul intial; altfel spus, urmarindu-i pe cerchisti" pe toata intinderea creatiei lor, poate fi scapat din vedere tocmai Cercul Literar ca atare. Este motivul pentru care un exeget al gruparii, Petru Poanta, si-a subintitulat volumul **Introducere in fenomenul originar (s.n.)**", axandu-si analiza pe studierea perioadei de veritabila activitate si existenta a Cercului (din 1943 pana in 1947): perioada in care a fost conceputa si trimisa scrisoarea-manifest catre

E. Lovinescu, s-au convocat si s-au tinut sedinte, a fost editata o revista si s-au proiectat altele, s-au recrutat noi membri s.a.m.d.

Intervine aici, hotarator, un anumit context istoric care a determinat, mai intai, nasterea grupului, iar apoi, o data schimbat, spargerea si imprastierea lui. Analiza acestor contexte contribuie semnificativ la explicitarea intentiilor si realizarii cerchistilor". O observatie preliminara: fara Dictatul de la Viena, in urma caruia Romania a fost obligata sa cedeze Ungariei Ardealul de Nord, Universitatea clujeana nu s-ar fi mutat la Sibiu __ si, o data cu ea, membrii viitorului Cerc Literar sibian. Un eveniment istoric de o mare si tragica insemnatate isi pune, astfel, decisiv amprenta asupra nasterii si numelui gruparii, chiar daca aceasta va sustine, hotarat, **autonomia esteticului**. Si, de asemenea, ulterior, comunizarea tarii determina, brutal, imprastierea Cercului, multi dintre componentii lui ajungand in puscarii si primind dreptul de a publica abia dupa douazeci de ani. Un alt context istoric modeleaza, asadar, istoria grupului, istoriile personale ale membrilor sai.

Totodata, insa, aceasta fractura la care a fost supusa generatia razboiului (tinerii de la Sibiu, dar si tinerii de la Bucuresti, de la revista si gruparea "Albatros", condusa de Geo Dumitrescu) face ca intre coerenta si puritatea" manifestelor initiale, pe de o parte, si diversitatea operelor individuale, pe de alta, sa apara un hiatus. Un hiatus care contribuie si el, in mod doar aparent paradoxal, la mai buna intelegere a motivatiilor si ambitiilor cerchiste" originare. Abia dupa douazeci de ani, teoria va fi alterata" creator de practica, de operele fiecarui scriitor in parte. Chiar si la Doinas, cel mai consecvent si mai unitar membru al Cercului, creatia va trece, de la un punct, dincolo de marginile teoretice ale manifestului si principiilor initiale. Cu atat mai mult la Ion Negoitescu, ale carui deziderate clasiciste sunt mereu contrate de o turbulenta romantica si o expresie de rafinament decadent. Iar dupa Revolutie, o data cu publicarea volumelor de sertar" ale lui Ion D. Sirbu, acesta trece impetuos, in opinia multor comentatori, din esalonul inferior al gruparii, catre zona ei cea mai inalta valoric, luandu-si astfel o surprinzatoare revansa. Astfel ca, daca teoria din manifestul cerchist" isi pastreaza puritatea originara, istoria Cercului se vede, inca o data, modelata, modificata si reinterpretata prin istoriile" membrilor lui.

Pentru a studia, asadar, Cercul Literar de la Sibiu, perspectiva metodologica a lui Petru Poanta pare cea mai indicata. Desigur ca nu se poate face abstractie de ceea ce a urmat (in fond, carierele pline ale unor scriitori

importanti), dar ceea ce a urmat nu mai înseamnă o coagulare cerchistă³ (decat prin solidaritatea umană a vechilor colegi), ci evoluții distincte, individuale. Analog, în cazul grupării bucureștene Albatros⁴, există o semnificativă diferență între poezia scrisă de Geo Dumitrescu în anii războiului, și cea scrisă în anii '60.

Întrucât evoluțiile individuale rup, inevitabil, coerența și articularea demersului teoretic inițial, rezultă că, într-adevăr, cercetătorul preocupat de Cercul Literar de la Sibiu trebuie să opereze o incursiune⁵ în fenomenul original⁶, explicându-l în primul rând prin raportare la **contextul** original⁷. Această perspectivă arheologică⁸, de restituție cât mai fidelă, este utilizată și în studiul de față.

- De la Cluj la Sibiu

După Dictatul de la Viena din 30 august 1940, prin care partea de nord a Transilvaniei (43.492 km.p.) și peste 2.500.000 de locuitori, în majoritate români, sunt trecuți în contul Ungariei horthiste, Universitatea Regele Ferdinand⁹ din Cluj se va muta, forțat, la Sibiu (la sfârșitul anului 1940), oraș cosmopolit ca și Clujul, dar și centru al ortodoxiei ardelenice¹⁰. Prima dintre manifestările a ceea ce va urma să fie Cercul Literar de la Sibiu o constituie editarea revistei *Curtile dorului*¹¹, cu titlu marcat blagian și cu subtitlul: *Revista de literatură a studenților în litere și filozofie*. Întâiul număr este din ianuarie 1941 (luna în care, la București, va avea loc rebeliunea legionară inabusită de Ion Antonescu), iar următorul, triplu, din februarie-aprilie 1941. Revista apare sub îngrijirea unui colectiv de redacție format din Ovidiu Drimba, Ion Negoitescu, Ion Malos-Rapeanu, Radu Stanca și Eugeniu Todoran, avându-l ca redactor responsabil pe Radu Stanca și fiind pusă sub directă îndrumare a lui Lucian Blaga¹². De altfel, primul număr al revistei se deschide nu cu un articol-program, ci cu poezia **La curtile dorului** a lui Blaga. Colaborează în paginile ei Radu Stanca, Grigore Popa, Ion Oana, Romeo Dascalescu (cu poezie), Ionel Neamtu (cu proză), E. Todoran, Radu Stoichita, Cornel Regman (cu studii), Iosif Pervain, I. Verbina (cu cronici). Tot aici publică Ion Negoitescu (poezie, semnată Ramon Ocg, și **Noul Werther**, fragment de roman¹³), Ion D. Sirbu (proză) și Ovidiu Drimba (eseu).

Multe din numele celor ce vor semna **Manifestul** din 1943 se întâlnesc, asadar, mai întâi în spațiul acestei reviste: Radu Stanca, Ovidiu Drimba, Ion Negoitescu, E. Todoran, Cornel Regman, Ion Oana, Romeo Dascalescu. Șapte din cei nouă semnături ai **Manifestului** se află, iată, deja împreună în paginile

acestei publicatii efemere. Ei au in jur de 20 de ani, unii au mai publicat, deja, si in alte reviste, iar I. Negoitescu va semna, in acelasi an, si un volum, **Povestea trista a lui Ramon Ocg** (aparut la Tipografia Dacia Traiana, chiar la Sibiu). Magistrul lor incontestabil este Lucian Blaga, nu doar profesorul iubit, ci si exponent, prin opera artistica si filozofica, al **specificului national**. Tao" va deveni o prezenta vie si consistenta printre viitorii cerchisti", care totusi, dupa cum se va observa, vor lua o anumita distanta teoretica fata de el.

- Sibiu versus Bucuresti.
- Sibiul, Bucurestiul si razboiul mondial

În acest punct, trebuie remarcata deja o anume bifurcatie a drumurilor tinerei generatii. În acelasi context istoric, social si politic, dar in orase si chiar in mentalitati" distincte, studentii de la Sibiu si studentii de la Bucuresti care se coaguleaza in niste grupari, o fac pe linii directoare complet divergente. În articolul lui Ovidiu Drimba din *Curtile dorului*", se vorbeste despre o criza a poeziei, care ar fi provocata prin europenizarea fortata si formala, prin imitatie liricii franceze. Împotriva efectelor acesteia, influenta germana este cea care poate orienta poezia romaneasca in directia unei resuscitari, prin descoperirea propriilor profunzimi (caci, scrie Ovidiu Drimba, creatia majora este numai in perspectiva de mit etnic"6). Iata o mare, semnificativa diferenta fata de programul si influentele din care iese Albatros"-ul bucurestean. Înca din titlul revistei, se observa ca, pentru acestia, Baudelaire e referinta suprema; si, o data cu el, toti rebelii, neadaptatii, insinguratii si damnatii, fantastii si aventurierii pe care literatura lumii, in special cea a decadentilor francezi, i-a numarat.7 În schimb, pentru tinerii de la Sibiu, influenta germana se va dovedi hotaratoare (chiar daca si Mallarmé si mai ales Valéry figureaza, pana la un punct, printre modelele lor). Ei vor sa faca _ se vede inca de pe acum _ o arta pura", purificata de contingentul murdar; in timp ce bucurestenii, dimpotriva, aleg varianta unei arte impure", scandaloasa si exhibitionista, care protesteaza nu prin evaziune, ci prin teribilisme si grimase, la murdariile timpului istoric in care i-a fost dat sa apara. Libertatea pe care ei si-o iau este, pe scurt, aceea de a trage cu pusca", precum la Geo Dumitrescu. Cantecele lor sunt negre", ca la Ion Caraion.

Ambele miscari (cea de la Sibiu inca neinchegata pe deplin, cea de la Bucuresti deja coagulata) protesteaza impotriva unor realitati si totodata

impotriva unui anumit fel de a intelege si a practica literatura. Ei se definesc, ca orice miscare aflata la inceput de drum, mai ales prin **opozitie**; simt nevoia sa polemizeze, si o fac cu voluptate. Albatros", cu simpatiile ei de stanga, isi atrage aversiunea drepte si va fi rapid interzisa de cenzura. Semnificativ, aproape simbolic, tinerii ei redactori si colaboratori compatimesc" cu G. Calinescu, supus atacurilor extremei drepte pentru ca din **Istoria...** sa, aparuta in acest an, nu fusesera epurati" scriitorii evrei. Tinerii de la Sibiu vor compatimi", si ei, cu E. Lovinescu, la randul sau supus ironiilor si acuzelor venite dinspre extrema dreapta. Din **spiritul** epocii iau nastere asadar ambele miscari, si ele o fac protestand impotriva lui _ dar de pe pozitii distincte. Sibienii vor protesta prin **evaziune** din prezentul literar si, prin extensie, istoric. Bucurestenii, dimpotriva, protesteaza deja prin **implicare**, prin contestarea literaturii vatuite", surda, in opinia lor, la strigatele si dramele prezentului. Dar este clar ca nici una dintre cele doua miscari nu poate fi corect descifrata" in intentiile si protestele ei, fara o raportare la contextul istoric din care au iesit.

- Clarificari doctrinare

Mitul etnic, si alaturi de el mitul scriitorului mesianic-national, se concentreaza emblematic in figura si in poezia lui Octavian Goga, care murise la 6 mai 1938, inainte sa vada dezastrul la care va ajunge tara. În ianuarie 1942, se infiinteaza la Sibiu, cu material" uman de la Facultatea de Litere si Filozofie, dar si de la alte facultati, **Cercul literar studentesc Octavian Goga**": al doilea moment important din pre-istoria" Cercului Literar de la Sibiu. El functiona tot sub patronajul lui Blaga (ajutat de asistentul sau Zevedei Barbu), ceea ce presupune o solidarizare a tinerilor cu principiile sale. Nu era singurul cenaclu studentesc, el avand o concurenta in cel condus, la Facultatea de Medicina, de catre Victor Papilian _ vechi si fidel colaborator al *Gandirii*", si conducand revista *Luceafarul*" (fosta revista a lui Goga) alaturi de D.D. Rosca, Olimpiu Boitos, Mihai Beniuc si Grigore Popa. Vor semna in paginile ei, chiar daca mai sporadic, Radu Stanca, Ion Negoitescu, Romeo Dascalescu si Victor Iancu, pe care ii vom regasi printre semnatarii **Manifestului cerchist**". Cercul Literar de la Sibiu se formeaza din aceste izvoare inca sovaielnice, aflate, la momentul respectiv, in umbra lui Blaga si a nationalismului ardelean. Pe fundalul alunecarii spre dreapta, in conditiile in care **etnicul** devine un argument forte, iar samanatorismul prolifereaza sub noi si culpabile forme, cativa dintre tinerii studenti sibieni vor proceda insa, de comun acord, la anumite clarificari doctrinare. Vazute retrospectiv,

aceste evolutii par a avea o logica si mai stransa decat ele au avut-o in realitate, la momentul respectiv; cu toate acestea, e neindoielnic ca unii dintre studentii din jurul lui Blaga simteau, intuiau ca aveau nevoie, totusi, de alte repere. Trebuie subliniat inca o data ca, in constituirea Cercului de la Sibiu, **contextul** istoric este foarte important; or, in raportarea la acest context, modelul lui Blaga (si al lui Goga) incepe sa fie perceptut ca insuficient, de nu chiar strain. Din cercul studentesc Octavian Goga", se desprinde, curand, un nucleu atras de profesorul Liviu Rusu. Sub egida Prietenii Seminarului de Estetica", studentii organizeaza acum conferinte publice, precum altadata tinerii de la Criterion, incheaga o formatie teatrala, cheama publicul la auditii muzicale. Cateva dintre aceste voci, cele mai sonore si mai active, vor interpreta, foarte curand, o alta partitura. Cu toate disocierile lui Blaga, spatiul mioritic" devenise, in publicistica epocii respective (si publicistica este cea care exprima cel mai fidel moda ce domina o epoca), un cliseu dezvoltat traditionalist, pe directia **inchiderii** in fata influentelor occidentale. Nici Goga nu mai putea reprezenta un model viabil, cata vreme el era astfel si in ochii dreptei pentru care esteticul ajunsese sinonim cu o tradare" a etnicului si a eticului. Astfel ca, abia in acest punct, al anului 1943, dupa doi ani plini (1941 si 1942), de asimilari, renuntari si decantari succesive, cativa dintre tinerii studenti de la Sibiu se indreapta spre un alt model, pe care il percep ca revelator pentru propria lor logica" estetica. Este vorba despre E. Lovinescu.

- **Momentul Manifestului"**

Pregatirea Manifestului" are un aer usor conspirativ, iar redarea atmosferei pare o palpitanta poveste (intelectuala). Precizand numele noului model (E. Lovinescu), s-a inteles motivul principal al acestor preparative lente, facute de cativa dintre studenti. Anumite convingeri, pe de o parte, si forta personalitatii lor, vizibila inca de pe acum, ii apropie, in cercul studentesc heteroclit, pe Radu Stanca, Ion Negoitescu, Stefan Aug. Doinas (student de fapt la Medicina), Cornel Regman, Eugen Todoran. Ei intentioneaza sa constituie o alta grupare, si o pregatesc, cum spuneam, intr-un aer usor conspirativ. Negoitescu isi da demisia" din Cercul literar studentesc Octavian Goga", in primavara lui 1943: gest pregatit cu grija, acoperind de fapt o alta adeziune. Si iata ca, la sugestia lui Radu Stanca, el redacteaza un text, **Ardealul estetic**, care va fi publicat, sub forma unei scrisori catre E. Lovinescu, in ziarul Viata", la 13 mai 1943. Îl redacteaza, fara a-l semna; semnatura este colectiva, afirmand astfel omogenitatea grupului, regasirea

celor ce il compun pe niste linii directoare de conduita intelectuala si morala. Victor Iancu, E. Todoran, Cornel Regman, Damian Silvestru (pseudonimul lui Ion Negoitescu), Ovidiu Drimba, Ion Oana, Radu Stanca, Romeo Dascalescu, Stefan Aug. Doinas sunt cei noua semnatori ai scrisorii; sapte dintre ei, dupa cum am vazut, semnaseră, in 1941, in paginile revistei *Curtile dorului*". Iata un fel de evadare in grup, de langa Blaga, inspre Lovinescu. Scrisoarea-manifest apare in *Viata*" (ziar editat din initiativa Ministerului Propagandei, avand o rubrica speciala intitulata *Din Ardealul romanesc*"), insotita de cateva cuvinte scrise de Dan Petrasincu; ea fusese inainte trimisa lui Lovinescu, care o si divulga" publicului. Înca din subtitlul scrisorii-manifest (**O scrisoare catre d. E. Lovinescu a Cercului Literar din Sibiu**), se dezvaluie, asazicand, totul: complotul", destinatarul, si Cercul Literar insusi, care se prezinta prin ea lumii literare.

Tinerii sibieni se adreseaza lui E. Lovinescu in calitatea sa de critic, de mentor al **Sburatorului** modernist, si mai ales aceea de aparator al autonomiei esteticului. Disocierea de etic si etnic, pe care E. Lovinescu o aparase cu consecventa din epoca dominatiei samantorismului si pana in momentul actual, de resuscitare a lui in ipostaze noi, este ideea de baza pe care isi construiesc demersul cerchistii". Textul este intitulat *Ardealul estetic*" (s.n.), alaturare de termeni care, prin simpla ei incidenta, era de natura sa starneasca iritarea si chiar aversiunea celor din Ardeal _ pentru care momentul istoric apare oricum, dar nu unul in care sa fie recunoscuta si aparata autonomia esteticului. Este, de altfel, semnificativ ca Lovinescu insusi recunoscuse, in anii primului razboi mondial, ca o **implicare a scriitorului**, dincolo de turnul lui de fildes, este necesara in astfel de epoci hotaratoare pentru destinul neamului sau. Dar iata ca tinerii cerchisti" vorbesc despre aceasta dimensiune, disociind-o, lovinescian, de etnic si etic, chiar in timpul convulsiilor istorice ale Romaniei, in timpul celui de-al doilea razboi mondial, si inca dintr-un Ardeal care fusese, de putina vreme, ciuntit prin Dictatul de la Viena. Mai lovinescieni decat insusi Lovinescu, in aceasta privinta, ei se expun, asadar, cu destul curaj, unor riscuri apreciabile.

Textul scrisorii publicate in *Viata*" (dupa o amanare dictata de cenzura) va starni imediat un scandal in care etichetele infamante (de la istetii din Ardeal" si pana la tradatori de neam") nu vor lipsi. În scandal este implicata si concurenta sibiana, revista *Luceafarul*" condusa de Victor Papilian. Într-un fragment dintr-o pagina de jurnal a lui Stefan Aug. Doinas, situatia creata la Sibiu este descrisa intr-un simpatic stil cvasi-reportericesc: Oana e cu noi,

desi cu rezerva fata de Nego si Stanca. Ceilalti nu-s in Sibiu, nu stiu ce vor face. Grigore Popa ne-a amenintat _ procedura de intelectual! _ cu parchetul, pentru ca nu am fi cerc in scris ca persoana juridica si pentru o pretinsa problema bolsevica, fata de care am avea simpatii, in scrisoarea trimisa. Cred ca nu va face nimic, insa a reusit sa-l sperie pe Romeo (Dascalescu, n.n.). Eu cred ca voi cadea la Papilian si ca nu ma va mai publica in **Luceafarul**.

Lovinescu i-a raspuns frumos lui Iancu. **Noi intre noi ne asteptam chiar si la lagar (s.n.)**; Grigore e capabil de toate marsaviile. Din Banat, Petre Sfetca si Ion St. Udrea au aderat la noi, considerandu-se din Cercul Literar, printr-o c. postala trimisa lui Iancu. Hossu Petre, caraghios, a trimis la **Viata** o nota prin care spune ca el nu e cuprins in acel «Etc.», care urmeaza numelui meu"9. Scandalul este, dupa cum se observa, mult mai larg, depasind spatiul intelectual sibian; iar raspunsul emotionat si emotionant al lui Lovinescu, dat tot sub forma unei scrisori (si publicat tot in **Viata**", la 27 mai 1943), nu face decat sa dea o si mai mare legitimitate demersului cerchist". Între tinerii expeditori si ilustrul destinatar, comunicarea a fost perfecta. Frazele scrisorii cerchiste", textul insusi al manifestului arata, cat se poate de limpede, motivele acestei apropieri: Ideea politica si ideea nationala au o baza si o expresie eminentamente sociala, pe cand ideea de cultura, desi le corespunde in masura in care e contingenta factorilor de civilizatie, ramane totusi legata, in ce are ea suprem si esential, de omul ca individualitate si ca personalitate. Cele dintai supun pe om sistemului de incadrare, aceasta fiind functia lor intima si categorica, in vreme ce creatia de cultura inseamna act de liberare si de afirmare a personalitatii. Si tocmai fiindca e mai personal, actul de creatie spirituala convine unui cerc de receptare si asimilare mult mai larg, fiindca rasfrange ceea ce e mai general, ideea pura a umanitatii. (...) Samanatorismul, care era focarul cel mai periculos al confuziei intre ideea estetica, cea etica si cea etnica, parea infrant si sleit de orice vigoare; chiar neosamanatorismul revistei **Gandirea**, lipsit de un condei critic, nu prezenta o primejdie ce sa ameninte opinia publica literara. S-a intamplat asa ca dupa 1930, in urma unor imprejurari favorabile, de natura hotarat extraestetica si chiar antiestetica _ imprejurari provenite din curente ce bantuiau peste si dinspre culturi dinafara granitelor noastre, acel spirit samanatorist, al confuziilor mai sus amintite, sa renasca si inca cu o virulenta necunoscuta. Azi suntem in plin paroxism si opinia publica pare contaminata (...) În Ardeal insa criza nu reapare ca o imprejurare momentana, de influenta si de oportunitate extraestetica, ci ea se prezinta ca o permanenta, ca o stare de spirit retrograda si profund daunatoare evolutiei artistice. Staruie aici o

adevarata obsesie ca opera de arta, precum orice opera de cultura, sa fie «cat mai romaneasca», si ca sa nu fie dubiu asupra caracterelor celor mai romanesti, mai specifice, se recurge la cultura populara, rurala, ca un mediu exclusiv de indrumare si imitatie, ca un orizont rasturnat in aceeasi incipienta primitivitate. E un abuz ce marturiseste lipsa grava a unei constiinte estetice si a bunului gust. Daca arta romaneasca in Ardeal a avut candva un caracter asa-zis «mesianic», reprezentat prin Goga, nu inseamna ca in acest episod de istorie literara se inchide formula definitiva a unei activitati mai schimbatoare, mai supusa evolutiei, ca oricare alta. Pentru ca nu i-a apartinut in trecut, romanul ardelean a suspectat si continua sa suspecteze, ca «neromanesc», orasul. Toate marile culturi s-au realizat insa in mediul urban, fie el national sau cosmopolit, si au reprezentat prin excelenta o semnificatie de urbanitate. Exaltarea ruralismului si a etnicului, de justificat in preocupari sociale, devine un viciu amenintator atunci cand tinde sa copleseasca fenomenul artistic, care nu-si poate afla ambienta culta si prospera, in sensul unei creatii majore, decat in urbanitate si in exclusivitate estetica. (...) Exemplele istorice ne arata ca o cultura majora incepe acolo unde formele colective si nediferentiate sunt inlocuite cu o creatie eliberata din magma comuna si strict individuala a personalitatii (...) Pentru noi literatura romana nu inseamna un fenomen inchis, petrecut intr-o tarmuire artistica, nu o contributie pitoreasca la etnografia europeana, ci o ramura tanara a spiritualitatii continentale, ramura strabatuta de aceeasi seva si incarcata de aceleasi roade, chiar daca pamantul in care s-au implantat radacinile e altul"10.

Cum observa Petru Poanta, prestigiul acestui manifest devine national o data cu scrisoarea de raspuns a lui E. Lovinescu. Mai ales ca, peste numai doua luni, marele critic se va stinge din viata. Lovinescu recepteaza apelul cerchistilor" de a iesi dintr-o traditie sufocanta, si de a adera la o alta; el o si indica pe aceasta, critica, vorbind (chiar daca sub semnul intrebării) de tinerii de la Sibiu ca despre a patra generatie postmaioresciana", aparatoare a autonomiei esteticului. Raspunsul lovinescian are o superba demnitate obosita: Afirmatia dvs. darza de a voi s-o rupeti sufleteste cu un astfel de climat neprielnic liberei evolutii a conceptului estetic si a eliberarii lui de sub hipoteci inacceptabile va face o cinste cu atat mai deosebita cu cat parati a avea constiinta temeri-tatii gestului si a primejdiei ce poate contine pentru fiecare din d-voastra. Ideea autonomiei esteticului, dupa cum stiti, e o idee atat de simpla si de lichidata de elementele ei de controversa, incat nu mai are vreo actualitate in nici una din tarile occidentale de veche cultura si ea

nu se mai pune nicaieri. La noi, dimpotriva, nu numai ca s-a pus de la inceputurile noastre literare, dar se pune si azi cu actualitate incomparabil mai sporita decat in timpul lui T. Maiorescu, pana a face irespirabila atmosfera necesara liberei creatii artistice. Pentru afirmarea mai mult teoretic decat faptic a acestui principiu de autonomie, un om de mare cultura si de mare autoritate morala si sociala, ca T. Maiorescu, rector de universitate la 24 de ani, membru fondator al Academiei Romane la 26 de ani, ministru la 32 de ani, a suferit zeci de ani atacurile inversunate ale unei prese dezlantuite (in buna parte ardelene) ce-l tratau de cosmopolit, de deznationalizat, de germanizat, de om vandut evreilor, pana intr-atat incat i s-a contestat si dreptul de a fi validat in Parlamentul in care fusese ales, ca reprezentand principii «abjecte», straine si antinationale. Despre mine ce v-as putea spune ca sa nu stiti? Eu n-am jucat nici un rol politic sau cultural si inca din tinerete am renuntat de buna voie si bucuros la o cariera totusi legitima, numai pentru a ma putea consacra unei activitati critice libere de orice constrangere morala, careia dv. ii aduceti astazi o unda de simaptie si de stima magulitoare. Dupa o munca de 40 de ani, ce ar putea impune oarecare consideratie prin continuitatea si dezinteresarea ei notorie, ma vad la fel de descoperit tuturor atacurilor indarjitilor sau incepatorilor ca si in debuturile mele, am ramas un deznationalizat. Acum un an, in revista **Convorbiri literare**, unde m-am straduit odinioara, atata vreme, si pe al caror spirit «major» am pretentia de a-l continua, am citit articolul unui tanar, de al carui nume auzeam intaia oara, sustinand ca in momentele de fata, cand pier atatia eroi pe stepele Rusiei, oameni primejdiosi literaturii noastre nationale ar trebui puti la zid si impuscati. Iata ce va asteapta pe calea pe care ati apucat. (...) Sa fiti oare dv. elementele tinere, din care se va selecta a patra generatie postmaioresciana de aparatori ai autonomiei esteticului? Cum va raspund dintr-un sanatoriu, ochii mei s-ar inchide bucurosi peste aceste zori fericite."11

Ca orice manifest, si cel al tinerilor cerchisti" **contesta** niste realitati (culturale) pe care vrea sa le schimbe; el nu are insa violenta tipica manifestelor din secolul XX, ci este argumentativ, constructiv si alternativ". El propune, dupa cum se observa, aceasta alternativa: urbanitate si exclusivitate estetica". Inamicul numarul unu al cerchistilor" este **spiritul pasunist**, adica acea prelungire anacronica _ in ochii lor _ a samanatorismului inceputului de veac, cu toate confuziile sale. Din nou se impune, mai ales in publicatiile ardelenesti, operata o **disociere** (maioresciana) intre etic, estetic si etnic. Mai ales ultimul element al triadei fusese creditat excesiv de

neosamanatorismul revistei **Gandirea**", pentru care o literatura patriotica, nationala, rurala si ortodoxista este, prin aceste attribute, si una valoroasa. **Cerchistii**" se revendica in schimb de la Scoala Ardeleana, de la Maiorescu si Junimea, de la E. Lovinescu insusi, aparand miturile" ratiunii si latinitatii, mutand accentul de pe rural pe urban si de pe creatia populara, pe cea culta, individuala, cautand sa exprime, in varianta personala, universalul. Trebuie remarcat insa ca, intre modernismul lovinescian si modernismul Cercului Literar de la Sibiu exista _ desi al doilea se legitimeaza prin primul _ o diferenta semnificativa. În timp ce modernismul lui Lovinescu reprezinta o sincronizare cu spiritul veacului (XX), asadar o manifestare pe orizontala, in sincronie, cel al **cerchistilor**" constituie _ in termenii lor, precizati ulterior de Ion Negoitescu _ o **restaurare goetheana**, adica o recuperare pe verticala, in diacronie, a modelelor unei epoci trecute, exemplare (cea a lui Goethe si Schiller), o epoca clasica si istoric, si tipologic. Modernismul" lor e asadar, de fapt, un fel de **clasicism**: un construct, un program estetic larg ce filtreaza intreaga creatie majora a umanitatii, pentru a retine in el, ca modele, momentele ei exemplare. În alt loc, Ion Negoitescu va vorbi de **euphorionism**: Ca fiu al Elenei si al lui Faust, in Euphorion s-au contopit spiritul grecesc, apolinic (limitele, ordinea elina) si fausticul modern al europeanului, adica dinamismul, avantul nesabuit. (...) Eu voi propune ca tinta a noastra pe acel Euphorion initial al lui Goethe, in care s-au armonizat ordinea, masura, regula greceasca si fausticul-romanticul germanic. Toate decaderile romantice contemporane, semne ale crizei si dezastrului, cum naturalismul si suprarealismul etc. sunt consecintele acelei rupturi din Euphorion. Noi sa propunem restaurarea goetheana. Poezia Cercului e pe aceasta linie. Iar delimitarile noastre intre genuri si intre valori au acelasi sens"12.

Cerchistii" nu isi fundeaza, prin urmare, programul modernist pe sincronizarea cu veacul lor (caci, mai ales pe fundalul razboiului, tocmai de spiritul acestui veac vor ei sa se desparta), si nici pe restaurarea unui clasicism doctrinar, exclusiv si exclusivist, ci pe recunoasterea si restaurarea unor modele axiologice, topite intr-o sinteza personala. Acest modernism **sui-generis**, indreptat cu fata spre trecut (unul exemplar) individualizeaza Cercul Literar de la Sibiu. Este marca originalitatii sale doctrinare, in care selectiile valorice nu se mai fac neaparat in spiritul veacului", ci pe o verticala diacronica in care marile modele sunt atent filtrate. Iar samanatorismul, pasunismul" sunt depasite printr-o **adancire** a demersului cultural, astfel ca, surprinzator, **cerchistii**", mai lovinescieni, cum am vazut, decat Lovinescu insusi, sunt acum si mai traditionalisti decat chiar

traditionalistii. Stefan Aug. Doinas defineste bine aceasta particularitate: Baladescul nostru confirma _ dupa opinia mea _ **traditionalismul** ardelenesc al **Cercului**, care numai in mod nedeliberat, instinctiv producea realizari **moderne**. Numai ca noi, cerchistii, coboram cu traditionalismul nostru, mai jos, mai adanc, decat «pasunistii», care erau simpli imitatori. Într-un anumit fel, poezia realizeaza mereu paradoxul de a se **innoi** prin reluarea de modalitati vechi. Adevarul este ca «Cercul» n-a produs nici o ruptura in istoria literelor romanesti, ci a crescut organic dintr-un trunchi alimentat de ethosul national"¹³. **Resurectia baladei**, pe care si-o propun si pe care o apare inclusiv prin remarcabile creatii personale, le exprima asadar fidel demersul lor original, modernist-clasicist; e o buna concretizare" a acestuia.

- **Cenaclul si revista**

Cine sunt cerchistii"? În primul rand toti semnatarii manifestului, mai putin Romeo Dascalescu, pe care presiunile lui Grigore Popa, seful sau de la Tara", il facusera sa se desolidarizeze de continutul scrisorii. Pe langa ei, ingroasa randurile gruparii (totusi, selectiva) Deliu Petroiu, Al. Cucu, Ilie Balea, Radu Enescu, Ovidiu Cotrus, Viorica Guy Marica, Ion D. Sirbu, Ioanichie Olteanu, Dominic Stanca, Eta Boeriu, Nicolae Balota, Fana Kernbach. Umberto Cianciolo, directorul Institutului Italian, Henri Jacquier, profesorul lor de franceza, Wolf von Aichelburg, poet si dramaturg german, care va tra-duce o parte din opera viitoare a unora dintre tinerii de acum, li se adauga, si Jacquier isi pune chiar casa la dispozitie, pentru tinerea sedintelor de cenaclu. (Aici, in 1944, a fost facuta bine cunoscuta fotografie de grup.) Va participa, la ele, si Blaga, chiar daca nu fusese de acord cu scrisoarea-manifest trimisa lui Lovinescu. Petru Poanta reproduce, in cartea sa dedicata Cercului, un tabel alcatuit de Ion Negoitescu, foarte instructiv, in care apar toti membrii miscarii, grupati dupa simbolistica unor carti de joc. **Asii** sunt Radu Stanca, Ion Negoitescu, Stefan Aug. Doinas si Cornel Regman. Eugen Todoran, Toma Ralet (Wolf von Aichelburg), H. Jacquier si U. Cianciolo intra la categoria" **Riga**, la **Dame** apar, fireste, doamnele si domnisoarele Cercului, iar **Valeti** sunt Deliu Petroiu, Ioanichie Olteanu, Ion D. Sirbu si Nicolae Parvu. Lista nu se opreste, insa aici - si o privim, azi, cu amuzament, vazand locurile ocupate de un Ovidiu Drimba (**Novar**) sau Nicolae Balota (**Octar**). Liderii Cercului, la constituirea lui, sunt intr-adevar **asii**, mai ales primii doi (Radu Stanca si Ion Negoitescu). Ei ii vor formula doctrina estetica si o vor explica in articole ulterioare, iar Ion Negoitescu este cel care va incerca, dupa disparitia revistei, sa materializeze un nou proiect, si mai ambitios, cel

al Euphorion"-ului. Trebuie remarcat, la acest punct, distanta uriasa care ii separa, in tabel, pe cei patru asi de Ion D. Sirbu si mai ales de Nicolae Balota (acesta avand scuza tineretii). Ambii isi vor lua ulterior o stralucita revansa.

Revista Cercului Literar" a aparut incepand cu ianuarie 1945, pana in mai, lunar, si intr-un singur numar, triplu, pentru lunile iunie, iulie si august. Sase aparitii cu totul, suficiente insa pentru a configura un moment important in miscarea de idei a epocii. Din perspectiva prezentului, realizam ca numai in acel interval de sperante cuprins intre sfarsitul razboiului si instalarea comunismului putea aparea o asemenea revista culturala, de literatura, filozofie si arta", in paginile careia erau analizate, fara nici un fel de complexe, atat productiile literare ale momentului, cat si mentalitatile si scolile de gandire din care ele iesisera. Coordonata de Ion Negoitescu (numai numele lui apare in caseta redactionala), revista impresioneaza prin consistenta si deplina seriozitate a articolelor, prin orizontul sensibil largit (in comparatie cu al altora) de lecturi, prin stilul ponderat si argumentativ al comentariului, prin inaltimea teoretica a dezbatelor. Revista, editata cu sprijinul financiar al lui G. Bratianu, are 80 de pagini, format carte; asadar, e un material consistent inclusiv ca numar de file. Beletristica, articole si eseuri, rubrici fixe: astfel se deseneaza structura revistei, in care poezia este foarte bine reprezentata. Apar aici cele mai cunoscute balade ale lui Radu Stanca, Stefan Aug. Doinas si Ioanichie Olteanu, precum si intrusul" Constant Tonegaru (care va fi insa executat" critic, intr-un numar ulterior, intr-o cronica a lui Cornel Regman). Proza este mai slab reprezentata; in primul numar al revistei, apare, printre altele, nuvela lui Ion D. Sirbu, **Compartiment**. În fine, la sectiunea rubricilor specializate, Cronica literara este tinuta de Ion Negoitescu si Cornel Regman, iar la Cronica ideilor apar Radu Stanca, Nicolae Balota, Ion D. Sirbu, Eugen Todoran, Henry Jacquier s.a. Mai exista o cronica a limbii romane si una straina", cu interventii mai ales ale lui H. Jacquier. Alaturi de alti colaboratori, el sustine si o incitanta Cronica a artelor minore. O sectiune de Note si o Revista a revistelor incheie sumarul acestei publicatii consistente si de bun gust, cu tinuta intelectuala si o cumintenie" specifica tinerilor de la Sibiu (mai ales prin contrast cu cei de la Bucuresti). O insemnare din jurnalul tanarului Nicolae Balota spune multe despre **atmosfera** cenaclului si a revistei: **3 febr. 1945**. Frecventez de catva timp Cercul literar (in anul trecut am fost o singura data). Pana acum n-am cetit nimic. Am ocupat un loc mai periferic. În schimb stralucesc Radu Stanca si Negoitescu. Primul e poet, al doilea critic. Mai intalnesc la cenaclu (se tine vineri dupa-masa de la ora 3, la locuinta lectorului H. Jacquier) pe

Stefan Augustin Doinas (poezie _ medicinist), pe Desideriu Sirbu (proza); mai rar vin fratii Regman, Ioanichie Olteanu, Petre Hossu etc. Sunt de fata si Blaga, intovarasit uneori de fetita lui Dorli, Cianciolo cu doamna si Victor Iancu. Figuranti: Sasa Richter, domnul si doamna Jacquier, Cucu, d-nele Fana Kernbach, Piti Oprescu etc. Cercul va scoate in curand o revista. **Nimic revolutionar, nici prea nou ori prea ciudat (s.n.)**. Studii, literatura, cronici. Voi publica in cadrul cronicei ideilor o recenzie a cartii lui Mihai Ralea: **Între doua lumi** si in cadrul cronicei artelor minore, ceva despre Lacurile japoneze."14

Doua texte cvasi-programatice readuc in discutie ideile manifestului din 1943, intarindu-le si explicandu-le mai bine. Cel intitulat **Perspectiva** si nesemnlat apare in primul numar al revistei; si el insista asupra faptului ca **Manifestul Cercului Literar**, spre deosebire de cele care l-au precedat, ca expresii ale orientarii generatiilor noi roma-nesti, n-a tins la initierea unui curent nou, la revolutionarea tiparelor literare, la formulari indraznete si la inventii fantastice". De ce atunci a starnit un asemenea scandal? În primul rand, pentru ca viza denuntarea prejudecatii regionaliste"; sentimentul patriotic devenea pentru altii un pretext ideal pentru recursul la samantism, in timp ce, pentru ei, respingerea militantismului era echivalenta cu o tradare. Autonomia esteticului nu inseamna, insa, **estetism**: si aici, si intr-o nota publicata, in ultimul numar, la sectiunea Revista revistelor, este facuta aceasta distinctie: Cea mai mare parte din acuzatiile care s-au adus, prin presa si periodice, revistei noastre _ recapituleaza Radu Stanca, in numarul 6-8 _ au vizat fie direct, fie prin deriva, mai intotdeauna, un pretins «estetism» ce ar sta la baza atitudinii pe care ne-am impus-o in aceste pagini. Ni s-au considerat astfel increderea acordarii gustului, moderatia in entuziasmele pretuirii critice, umanismul estetic orientat spre constructiv si complex, drept fantomele, fara advertenta si actualitate, ale «viciului» de care suferea cultura europeana acum cateva decenii."15 Pentru Cercul Literar, opera clasica plurivalent axiologica" e un model de urmat _ reaminteste Radu Stanca. Schiller, devorat" la Sibiu de Ion Negoitescu, e si el un model, prin accentul moral al esteticii sale, prin teoria sublimului potrivit careia frumosul devine, la un punct, insuficient pentru a ne ridica pana la cunostinta adevarului si practica datoriei". Despre aceasta transformare a esteticii intr-o anexa a eticii" vorbeste si un articol al lui Radu Enescu din ultimul numar al revistei, articol intitulat chiar **Actualitatea lui Schiller**.

Resurectia baladei si revolutia" Cercului Literar

În numărul 5 al revistei, cel din mai 1945, Radu Stanca va publica un articol teoretic destinat unei ample posteritati: **Resurectia baladei**. În construcția și argumentația lui, ca și în baladele propriu-zise pe care cercăștii" le-au creat, se observă și mai bine îndepărtarea lor programatică de **estetism**, pe de o parte, și de **purism**, pe de altă. Radu Stanca vorbește despre invazia purismului", secătuitoare, și despre necesara ei contrapondere: recastigarea acelor semnificații (mitică, magică, eroică, religioasă, morală) ce au căzut pradă marelui foc". În opinia, exprimată net, a eseistului, valorile artistice sau estetice, adică valorile prelucrării și valorile sentimentului, nu sunt, conform teoriei axiologice, impenetrabile, ci comunică între ele, se condiționează chiar, formează unele cadrul celorlalte etc. Mai mult decât atât, o operă de artă va fi cu atât mai aptă de a purta titlul de capodoperă cu cât semnificația ei axiologică va fi mai complexă. **Exclusivitatea estetică nu duce la capodoperă. (s.n.)**"¹⁶. Astfel că, pentru o nouă emancipare a esențialului împotriva neantului, a substanței împotriva haosului", Radu Stanca vizează resuscitarea baladei, resurectia ei _ care nu e însă o restaurație". Căci el o vede creată (și o creează) într-o manieră modernă, cu un spor poetic" modern. Acesta e obținut prin utilizarea unui material artistic învecinat": din teritoriul **epicului**/și mai ales din cel al **dramaticului**. Resurectia baladei nu înseamnă asadar numai emanciparea baladescului, dar și ridicarea tuturor acelor elemente poetice care pe nedrept au fost exceptate de la bucuria prefacerii apei în vin".

Desigur, tipurile de baladă practicate de Radu Stanca și Ștefan Aug. Doinas, respectiv Ioanichie Olteanu, sunt diferite. Formula primilor presupune utilizarea unor surse livrestice, în timp ce formula ultimului: utilizarea unui material al realității obiective. În termenii lui Dumitru Micu, chiar și primul tip se realizează, la R. Stanca și la Ștefan Aug. Doinas, în două variante, convergente, dar net deosebite": la primul, sub forma unor lamentații", prin care autorul, spirit romantic, varsă lacrimi de diamant"¹⁷; la al doilea, într-un lirism obiectiv", prin care autorul, spirit clasic, vede dincolo de lucruri și de situații, Idei. Semnificativ este însă că, în toate cele trei variante de baladesc, și în modul însuși în care este înțeles baladescul, nu există nici o urmă de estetism, de purism, de formalism ermetizant, în linie mallarméana. Ei nici nu aduc, e adevărat, în spațiul poemului, precum congenerii bucureșteni, impuritățile" limbajului comun; îl **deschid**, dar nu pe orizontala realului, ci pe o verticală a mostenirii" livrestice, din care își selectează cu grijă

modelele. Cum observa Petru Poanta, realitatea o reprezinta pentru ei spatiul culturii, creatia fiind un mimesis de gradul doi, o «imitatie» secunda"18. Ca mai tarziu Scoala de la Targoviste _ apropiere care nu stiu daca a mai fost semnalata si argumentata pana acum.

Revolutia cerchista" nu are, de fapt, nimic revolutionar in ea. Tinerii dovedesc o mare maturitate si responsabilitate, si ei gandesc destinul literaturii cu o aplicatie si totodata cu o fervoare admirabile. Se implica, intr-un sens nobil, in evolutia si evolutiile culturii, recuperand anumite modele si despartindu-se de altele. De la E. Lovinescu au luat numai **autonomia esteticului**, nu si **spiritul veacului**, de care se delimiteaza, in adeziunea lor pentru o exemplaritate ce transgreseaza epocile, reunind in ea mari nume ale culturii universale. Va trece insa putina vreme, si resurectia baladei" va fi urmata, tragic, de spargerea si imprastierea grupului, multi dintre cerchisti" ajungand in inchisori, si, aproape toti, revenind in viata literara dupa 20 de ani. Cand au facut-o insa, au facut-o cu aceeasi seriozitate si consistenta ardelenasca", surprinzand pana la a soca prin vasta lor cultura, prin soliditatea instructiei, prin numarul mare de opere de varf pe care le-au creat intr-un interval foarte scurt. Revolutia" Cercului Literar de la Sibiu aceasta a fost: sa faca, in spatiul literaturii, chiar literatura buna. Atat si nimic mai mult.

STEFAN AUGUSTIN DOINAS (1922-2002)

Poet neoclasic , s-a afirmat in mod spectaculos dupa revolutia din 1989. S-a nascut in 1922 in satul Caporal Alexa (judetul Arad). A studiat filozofia la Universitatea din Cluj. Si-a facut debutul in **Juranlul literar al lui Calinescu** in 1939. A fost profesor in Caporal Alexa, Halmagiu si Gurahont. A fost o personalitate marcanta in cultura contemporana romaneasca. A fost director de onoare al revistei de literatura si arta 'Euphorion' din Sibiu si cetatean de onoare al municipiului Arad. A fost casatorit cu celebra prima balerina Irinel Luciu Din 1964 incepe sa publice carti :

Cartea mareelor, 1964; **Omul cu compasul**, 1966; **Seminția lui Laokoon**, 1967; **Ipostaze**, 1968; **Alter ego**, 1970; **Lampa lui Diogene**, 1970; **Poezie și modă poetică**, 1972; **Versuri**, 1973; **Papyrus**, 1974; **Orfeu și tentația**

realului, 1974; Anotimpul discret, 1975; Locuiesc într-o inimă, 1978; Hesperia, 1979; Lectura poeziei, 1980; Poeme, 1983; Vânătoare cu șoim, 1985; Foamea de Unu, 1987; Măștile adevărului poetic, 1988; Interiorul unui poem, 1990; Arie și ecou, 1991; Brutus și fiii săi, 1996; Psalmi, 1997; Poeți străini, 1997; Ovidiu la Tomis, 1998; Poeți români, 1999; Scriitori români, 2000; T de la Trezor, proze, Fundația Culturală Secolul XXI, 2001

O parte din operele sale au fost traduse și în alte limbi :

The Man with Compasses, 1966; The Heirs of Laokoon, 1967; Hypostases, 1968; The Lamp of Diogenes, 1970; Orpheus and the Temptation of the Real, 1974; The Discreet Season, 1975; Hesperia, 1979; Reading Poetry, 1980; Hunting with Hawk, 1985; The Masks of the Poetic Truth, 1988; The Inner Side of a Poem, 1990; Aria and Echo, 1991; Brutus and His Sons, 1996; Psalms, 1997; Ovid in Tomis, 1998

Versurile de maturitate ale lui Ștefan Aug. Doinaș pun un și mai mare accent pe ceea ce poezia modernă numește ecriture. Sunt versuri rotunde, muzicale, fără disonanțele, rupturile pe care le reclamă poemul modern. Nevoia de simetrie impune multe versuri de legătură, indicând o pauză a spiritului și un gol în construcție. De aici vine, poate, și impresia că poemele, având totdeauna volum, cer spațiu și o bună perspectivă pentru a putea fi privite. Nu cred să mă înșel spunând că poezia lui Doinaș este dominată de ideea monumentalului. (Eugen Simion)

GEO DUMITRESCU SI ALBATROS

De cat de retras traieste, de multa vreme, Geo Dumitrescu, pe atat de vizitata" ii este opera poetica. Redusa cantitativ, ea are intensiunea unei mereu proaspete viabilitati estetice, ca si capacitatea de a provoca generatii succesive de cititori. Nu e numaidecat faptul ca aceasta lirica trece, incepand cu anii '40, prin mai multe varste si etape, de la dinamitarea tinereasca a poeziei insesi (a conventiilor ei) si pana la compunerea unor lungi poeme parabolice, cu profunzime morala, ori la anumite furtuni" erotice

starnite pe Marea Serenitatii". Aproape independent de varsta si de formula" ei, poezia lui Geo Dumitrescu are ceva aparte. Îti vine greu sa definesti acest ceva" si sa-l explici cuiva care nu o cunoaste deloc; dar celor care au citit-o le este usor sa-l recunoasca: pe langa inefabilul liric, exista niste fibre tari ale unei calde umanitati, o gama etica structuranta. În majoritatea poemelor se afla cate un sambure al **mai-mult-decat-literaturii**, o problematizare pe coordonatele umanului ce transcende etapele si epocile, folosindu-le creator materialul. Astfel se explica frumoasa ambiguitate a unei creatii care, puternic contextualizata (in sensul ca porneste adesea de la un moment istoric dat, de la realitatea clipei), rezista mult (si bine!) dupa disparitia contextului ei. Si e chiar adoptata, ca model, de scriitori ori generatii intregi; recunoastem amprenta ironica si auto-referentiala a lui Geo Dumitrescu si la Marin Sorescu, si la Mircea Dinescu, si la o buna parte din optzecistii" postmodernisti.

Un semn al vitalitatii operei poate fi descoperit si in numarul foarte mare de comentarii care i-au fost dedicate de-a lungul vremii. Bibliografia critica e impresionanta caci, de la stanga la dreapta si retur, o multime de nume (unele foarte sonore) s-au strans pe lista analistilor. Despre Geo Dumitrescu au scris, practic, toti criticii importanti, iar Ion Balu a realizat chiar o monografie (**Nostalgia absolutului**, 1981). Pe a doua o scrie, dupa aproape doua decenii, un critic tanar, Gabriel Cosoveanu, punandu-i un titlu interogativ: **O generatie pierduta?*** Am citit-o cu eforturi sisifice, dar nu autorul e de vina in acest caz, ci editura (Scrisul Romanesc) si tipografia (S.C. SITECH), in conjunctia lor nefericita. Pe masura ce intorci paginile, ele se desprind de cotor si vor sa evadeze din carte, fiecare in legea ei; pentru a consulta **Notele** de la finele fiecarui capitol trebuie sa dai" mereu inainte si inapoi, intr-un ritm alert, disperant; in fine, desi cititorul poate ca nu are febra, coperta cartii, de calitate", tinde sa se dezintegreze de la caldura mainii. Lectura cu manusi, care de obicei are un sens figurat, aici ar trebui facuta la propriu! E realmente pacat ca un autor tanar si merituos sa aiba parte de asemenea haine editoriale. Este pacat de efortul editurii in sesi de a scoate (fie si in 540 de exemplare) o carte initial teza de doctorat. Nu exista nici un fel de date despre autor, doar o scurta si pregnanta caracterizare facuta, pe coperta a IV-a, de Eugen Negrici (care este si coordonatorul colectiei). Portretul, in penita ascutit-polemica, prinde foarte bine trasaturile criticii practicate de Gabriel Cosoveanu. Într-adevar, el nu scrie in regim de furie veleitara sau revizionista" si pare lipsit de frenezia publicarii cu orice pret si acea neliniste morbida producatoare de monstri

lingvistici inecati intr-o tochitura de concepte, teorii si notiuni critice aproximative" (!). E asezat cuminte pe o movila de date si informatii multiple, extrase din cele mai sigure izvoare" si scruteaza indelung imprejurimile, pozitia obiectivului si pozitia sa fata de acesta". E drept ca acestea din urma sunt, in general, caracteristicile unei teze de doctorat, lucrare eminenta serioasa, laborioasa, alcatuita dupa o lunga coabitare" cu obiectul ei si redactata dupa ce s-a parcurs o cat mai larga bibliografie. Dar criticului craiovean i se potriveste formula doctorala", si cred ca ar putea fi, pornind de la ea, un foarte bun profesor. Are acea voluptate a omului de stiinta care, tot strangand probe, aproape ca uita ce vrea sa demonstreze cu ele. Frecventeaza bibliotecile" straine (mai ales pe cea anglo-saxona) si cauta mereu similitudini si paralelisme intre Geo Dumitrescu (si gruparea Albatros") si scriitori/ grupuri din alte spatii culturale (de la Walt Whitman la beatnicul Allan Ginsberg, de la unanimismul francez la tinerii furiosi" englezi...). Cand preia ceva din comentariile altora, indica imediat sursa, cu un adevarat scrupul al onestitatii profesionale. Are o eruditie surprinzatoare, mai ales in contextul actual, cand avem atatia tineri recenzenti specialisti in toate si-n nimic. Acestea sunt calitatile, evidente.

Reversul lor vine din ingrosare: de la un anumit moment (prag), eruditia este etalata ostentativ, se face parada cu ea. Rezultatul nu e cel scontat: A discerne intre realitatea si posibilitatea lucrurilor, cum spunea Kant in **Critica puterii de judecata** _ iata in ce consta menirea acestui eu colectiv, aflat in posesia unor mituri comune si dornic sa instaureze altele. Dialectica real-possibil prezideaza orice sociogonie, si cu atat mai mult una ferita de elanurile patetice printr-un robust simt al materialitatii. Ieremia pare ancorat, pentru public, intr-un «real» fara orizont, insa el intrevinde posibilul, este un vizionar din specia **nascocitorilor** arghezieni. Cunoasterea omeneasca, cu neconfundabila ei fibra rationala, se poate distinge de ambele trepte proxime, situate sub om (cea animala) si, respectiv, deasupra sa (cea divina)." (p. 232). Asa, deci! Stilul e in cateva randuri pretios, incarcat de neologisme care parca se anihileaza semantic unul pe altul: Credem ca s-ar putea vorbi de o **ciclicitate** in fenomenologia liricii, ciclicitate apta sa explice alternantele intre tendinta incifrarii metafizice si aceea, opusa, a descinderii in agora, cu pretul asumat, al heteronomiei artei." (p. 14); Contribuie la tiparirea volumului si experienta publicistica, creuzet al tuturor elanurilor atitudinale, dar si semn al determinismului nemilos, generat de impactul unei reviste, impact resimtit ca efemer." (p. 47). Exista o serie de erori gramaticale, improprietati semantice si bizarerii stilistice: Geo Bogza (...)

anticipa protestul" (p. 25), criza, in articulatiile ei cele mai profunde" (p. 28), maniera persiflatoare, alergica la orice val estompat" (p. 50), elementele rechizitoriului facut de poet lumii megalomane" (p. 57), aventurosul (s.a.) este, in definitiv, apanajul ironiei" (p. 85), ceea ce conteaza isi are sediul in disponibilitatea oamenilor de a recepta noul" (p. 126), diatriba se numara printre cele mai puternice din poezia postbelica la adresa traditionalei categorii a duiosului din marginea lacrimogenului (s.a.)" (pp. 132-133), amorful maniheism" (p. 201), textul (...) nu lasa la vedere decat trei alternative" (p. 241). În fine, trebuie scris G. (nu George) Calinescu si E. (nu Eugen) Lovinescu; si e.e. cummings, cu minuscule... Mici scapari, usor de remediat. Mai complicata pare corectura, revizuirea atunci cand Geo Dumitrescu devine un simplu pretext pentru excursiile" culturale ale criticului. (Am vazut ce scurt poate fi drumul de la Ieremia la Kant. Într-un alt loc, pentru a-l explica mai bine pe Geo Dumitrescu, criticul o ia... de la Epicur si Lucretiu.) Savuros e, in doua-trei randuri, contrastul dintre firescul poemelor analizate si trudnica subtilitate a comentariilor insotitoare. Un vers din **Romantism**: Altadata eram mai prosti si ne vedeam de treburi" este urmat de o explicatie adanca: Asadar, varsta reflectiei presupune a nu-ti mai «vedea de treburi»; iesirea din inconstienta paradisiaca a tineretii nepasatoare echivaleaza cu trecerea la faza de diagnostician, de supraveghere a «treburilor»." (p. 55). Dupa versul: Trebuie lasata sa cada intrebarea: «ce ne facem?»", vine, tot asa, lamurirea savanta: Ambiguitatea provine din plasarea unei idei de spontaneitate, a orizontului nebulos condensat in banal-nelinistitoarea (auto)interogatie («ce ne facem?») langa expresia deliberarii, continuta in regimul absolutist al verbului «trebuie»" (p. 71). Am etalat" si eu, acum, obiectiile critice, exemplele negative parand destul de multe. Însa cartea are o anumita intindere si mai e si foarte densa, astfel ca numarul accidentelor stilistice devine, prin raportare la intreg, un infim procent. În ansamblu, monografia e bine inchegata si bine scrisa, chiar daca la un nivel de abstractizare neologistica peste medie (media criticii literare). Publicarea unei teze de doctorat in litera ei prezinta, evident, riscul acesta al defazarii: intre publicul-tinta initial (o comisie de profesori universitari) si cel ulterior (publicul cititor). Dar, personal, gasesc volumul foarte interesant; si pe autor, de asemenea.

El porneste, bine, de la tipul de relatie pe care generatia lui Geo Dumitrescu (gruparea Albatros", in primul rand) o stabileste cu momentul ei istoric, cu inceputul anilor '40. Razboiul mondial si efectele lui (in planul realului si al constiintelor) intra in ecuatia morala a acestei poezii care _ intr-o miscare

inversa fata de evaziunea Cercului Literar de la Sibiu _ isi deschide toti porii catre realitatea inconjuratoare. **Heteronomia** literaturii devine, prin urmare, o axa de constructie a cartii lui Gabriel Cosoveanu. Poezia este un conglomerat de elemente impure" liric, integrand socialul, ideologicul, eticul si lasandu-le, intr-un fel, recunosibile, adica netopindu-le cu totul estetic. În aproape toata lirica lui Geo Dumitrescu se pot simti acesti noduli ai unei cronice boli" morale (puternic element diferentiat in raport cu creatia avangardistilor, daca il exceptam pe Geo Bogza). În cuvintele criticului: volumul din 1963 [**Aventuri lirice**] celebreaza o teribila ofensiva a heteronomiei literaturii, fiind o dovada ca literatura tine de un «tot», despartirea ei de politica, morala, religie, fiind aproape imposibil de realizat. **Viata si arta, indiscriminabile** _ iata miza teoretica a **Aventurilor lirice**, venite pe urma «aventurilor» avangardiste ce aveau acelasi scop, dar isi lasau publicul **sur sa soif** in privinta accesibilitatii limbajului. Concesiile facute heteronomiei de catre Geo Dumitrescu cauta restabilirea unei **comunicari** intre idealul artistic si cel civic, de felul celei ilustrate de Lucretiu." (p. 107). (Iarasi Lucretiu!...) Deschiderea artei catre realitate nu inseamna o **acceptare** a acesteia din urma; dimpotriva, poezia tinde sa o modifice meliorist, sa o transforme conform unui ideal propriu. Si, evident, poetul nu intoarce spatele lumii pentru a-si construi acest ideal; creatia lui nu prezinta, asa-zicand, un **salt** cosmic, individual, cu ignorarea tuturor problemelor si mizeriilor cotidianului. Iata de ce imaginatia lui Geo Dumitrescu nu poate fi una de tip romantic. El nu doar porneste de la real; **ramane** in realitate (si chiar in cadrele existentei omului obisnuit) incercand o transformare a ei, la caldura idealului moral. Nici macar aventura erotica (una strict individuala, egoista" prin definitie) nu-l poate tine prea mult departe de semeni. Simtul social e mai puternic. Astfel ca poetul parcurge toate treptele, numeroase si greu de urcat, ale realului, ale lumii asa cum e", visand la lumea asa cum ar trebui sa fie" si incercand sa apropie cele doua imagini, cele doua stari": starea de fapt si starea de drept. E limpede ca va trece prin destule momente de indoiala si deznadejde, ca va avea, pe cont propriu, multe experiente (nu neaparat placute). Dar incercarea merita si **trebuie** facuta. Se intelege astfel mai bine puternica reactivitate a poetului fata de arta vatuita", fata de cei ce-si vara, ca strutul, capul in nisip, pentru a nu fi obligati sa vada ceea ce se intampla in jur. Evaziune vs. implicare: iata o antinomie profunda. Prin insasi formula prozaica" a poeziei, Geo Dumitrescu contesta turnul de fildes si elitismul, capodopera si chiar **inefabilul**; deconstruieste (mai ales in prima varsta a creatiei sale) miturile si

dezactiveaza idolii, corupe registrul solemn si propune un stil alternativ": mixt, **desfigurant** (cu termenul lui G. Cosoveanu). Are un fel de imunitate" la grandios, cu suspiciunea constituirii lui. E un spirit demitizant, pentru ca suspecteaza mitul _ mai exact, **proiectia mitica** _ de artificialitate si comoditate" morala. Tanarul critic pune punctul pe i in aceasta discutie, gasind, in plus, multe intersectari" intre poetul roman si creatori din alte spatii culturale. Vine o vreme in care, cum spune avangardistul Gherasim Luca, poezia moare de prea poezie"; si atunci ea trebuie sa-si deschida larg usile si ferestrele, pentru a respira aerul tare al realitatii. **Realism**, asadar, insa _ la Geo Dumitrescu _ nu unul plat, suficient siesi; un realism putin diferit, cu axa morala si cu viziuni (de care poetul se rusineaza) utopice. Un fragment din Ernst Cassirer, citat de G. Cosoveanu, e foarte potrivit in context: marea misiune a Utopiei este de a face loc posibilului ca **opus unei acceptari pasive** a starilor de lucruri existente in prezent. Ea este **gandire simbolica**, aceea care invinge **inertia** naturala a omului si-l doteaza cu o noua aptitudine, aptitudinea de a remodela continuu universul sau uman".

Si mai e ceva, important, legat de **poetica** lui Geo Dumitrescu. Un raport interesant: pentru a infrange aceasta inertie naturala" a omului, poetul rupe inertia conventionala a poeziei incesi. Suceste gatul retoricii, folosindu-se, pentru a o destructura, chiar de figuri ale ei. Figuri si procedee, fireste, cu semn minus: **litota**, **antifraza**, **palinodia**. Sa-i dam din nou cuvantul criticului (care, cu eruditia si modestia deja cunoscute, il va da altora): **Aventura in cer** (...) duce actiunea demitizarii pana la un stadiu cu urmari bogate pentru lirica de dupa 1960 _ si ne gandim in special la Marin Sorescu. Rolul major si-l asuma **privirea litotizanta**, pe care trebuie sa o vedem ca marca distincta a ironiei. Referindu-se la tropismele ironiei, Vl. Jankélévitch conchide ca «forma ei naturala e litota», figura cu rol de cal troian in incurabila emfaza a umanitatii." (p. 81). Sunt decupate imagini inalte", nobile, fastuoase, si asamblate intr-un nou scenariu, care nu mai pastreaza nimic din vechea lor aura romantica. Romantismul, mitologia, imaginatia sunt asadar **reziduale** (cuvantul apare frecvent in paginile monografiei), poetul folosind o tehnica deopotriva minimalizatoare (persiflatoare) si minimalista. **Aventura in cer** e un exemplu deja clasic al depoetizarii: Stiti, nu-i adevarat nici ca stelele au colturi _/ le-am vazut eu cu ochii _ pe onoarea mea!/ Erau rotunde, buhaite si murdare/ nici una din ele nu se misca.// Luna, obeza si colerica, se dezbraca pentru noapte,/ Parea ca se tine acolo un dialog cu calma disperare:/ imi venea sa strig ca de la galerie:/ _ Mai tare, pentru Dumnezeu, mai tare!...// Norii fluturau pelerinele lor cenusii, zdrentuite,/ cu ridicole elanuri

medievale,/ nu se vedea nici un alcov unde batrana libidinoasa/ si-ar fi putut ascunde nocturnele hemoragii banale". Iar codificarea minimala, pana la extrema **consemnarii**, face din Geo Dumitrescu unul dintre cei mai importanti precursori ai generatiei '80: **caracteristicile apoetice** ale versurilor lui G. Dumitrescu, asimilate de Marin Sorescu in anii '60 si de generatia zisa optzecista [sunt]: prozaismul, spectacolul anodinului, previzibilitatea, banalitatea, neutralul, ironismul si, cu efect deconcertant, citarea realului. Transfigurarea minimala a limbajului, adoptata cu mult curaj si intuitie lirica, pe langa obtinerea unei poezii din materialele cele mai ingrate si ignare _ in acest context trebuie cautata originalitatea **Libertatii de a trage cu pusca**, jalon al literaturii noastre contemporane." (pp. 93-94). Sunt total de acord, si in acest punct, cu Gabriel Cosoveanu.

Nu la fel de convingator mi se pare insa criticul craiovean atunci cand incearca, intr-un intreg capitol, sa-l apropie pe Geo Dumitrescu de... Socrate! Chiar daca plaseaza, vorbind de noul Socrate", un prudent **mutatis mutandis**, autorul monografiei cade aici in culpa supra-interpretarii, pornind la propria teorie (ciudata) pentru a ajunge la texte _ si nu invers, cum ar fi normal. Mult mai potrivita este o alta apropiere, facuta pe o filiera" la randul ei complicata, dar cu rezultatul palpabil al unei imagini excelente, efectiv definitorie: «Notatia, scrie E. Lovinescu, a fost introdusa in literatura noastra de d. Adrian Maniu; dandu-i un relief cu mult mai puternic, organizand-o, d. Camil Petrescu a realizat cu ajutorul ei o poezie de cunoastere plastica». Pe aceeasi linie merge si Vl. Streinu, cand comenteaza pe A. Maniu ca truditore la «scoala umilintei», invatand versul «sa fie conversativ, familiar si moderat», fara sa evite «arlechinadele». A batjocori muzele _ iata o ispita greu de evitat, care explica si **stingaciile intentionate in versificatie**, prezente, din plin, si la Geo Dumitrescu. Foarte potrivita este, pentru autorul **Nevoii de cercuri**, remarca lui Streinu despre **auto-bruierea** lui Maniu in arcadele [arcanale?] textului. «Cum spusese Corbière despre sine, poetul nostru avea `de l'élán', inasa mai intotdeauna `avec une entorse'»." (p. 271). Elan moral, intr-adevar, dar cu frecventele entorse ale luciditatii estetice: pentru a deveni mai-mult-decat-literatura, poezia lui Geo Dumitrescu trebuie sa fie acoperita" din punct de vedere estetic, sa nu se expuna unor obiectii venite din aceasta directie.

Amendabila in cateva randuri (putine), cartea foarte **plina** a lui Gabriel Cosoveanu impresioneaza prin consistenta comentariului si inteligenta speculatiei, printr-un anumit **standing** intelectual. Mergand pe aceasta linie,

autorul va face o frumoasa cariera de critic (sau, poate, de teoretician) literar. Deocamdata, **O generatie pierduta?** reprezinta un reper in vasta bibliografie critica pe marginea operei lui Geo Dumitrescu.

EMIL BOTTA SI ION CARAION

Alti doi reprezentati ai neomodernismului romanesc au fost Emil Botta si Ion Caraion.

Emil Botta, actor, prozator si poet se naste la 15 septembrie 1911 la Adjud., absolve conservatorul de arta dramatica din buburesti in 1932. Moare in 1917. A scris volumulele : 'Fachir', 'Intunecatul April'(1937), 'Trantorul'(proze fantastice)-1938, 'Pe-o gura de rai'-1943, 'vineri'-1971, 'Un dor fara e satiu'-1943.

Ion Caraion s-a nascut in comuna Rusavat, jud Buzau. urmeaza liceul in Buzau si facultatea de litere si filozofie in Bucurestii. Debuta in paginile revistelor "Universul literar"(1939) si "Curentul literar"(1940). Se afla in redactiile mai multor ziare si reviste incepand cu 1942("Timpul", "Lumea"); intre '46-'47 se ocupa de "caietele de poezie" din cadrul "Revistei Fundatiei Regale". In 1943 i se confisca volumul de debut (Panopticum,1943), fiind acuzat pentru "scepticismul" de natura occidentala. Suporta 2 procese si detentzii la Gherla si la "Canal", revenind in viatza literara dupa 20 de ani cu volumul "Eseu"(1966). Este in continuare suspectat de activitate subversiva si fortat astfel sa paraseasca tara in 1980. La Lausanne isi continua activitatea redactionala si artistica. Moare la 21 iulie 1986, in Elvetzia, fara a-si mai vedea tara.

Note:

1. În volumul **Cercul Literar de la Sibiu și influența catalitică a culturii germane**, Editura Universală, București, 2000, p. 158.
2. Stranse în volumul **Balade**, Editura Eminescu, București, 1971
3. Cu toate că, la rigoare, poate fi constatată o coagulare teoretică, din nou teoretică, a cerchistilor": prin articolele polemice ale lui Nicolae Balota și Ovidiu Cotrus, pe linia demarcatiei de criticii calinescieni". Vezi Nicolae Balota, **Directia nouă în critica literară**, în Familia", ianuarie 1967 și Ovidiu Cotrus, care îl apăra de acuzațiile aduse de adversari", în articolul **G. Calinescu și calinescienii**, Tribuna", martie 1967, reprodus în volumul **Meditații critice**, Editura Minerva, București, 1983.
4. Petru Poanta, *op. cit.*, p. 24.
5. Ion Hangiu, **Dictionar al presei literare românești**, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987, p. 103.
6. *Apud* Petru Poanta, *op. cit.*, p. 25.
7. Dumitru Micu, **Istoria literaturii române. De la creația populară la postmodernism**, Editura Saeculum I.O., 2000, p. 330. Sunt indicați, nominal, Baudelaire, Verlaine, Rimbaud, Charles Cros, Corbière, Laforgue.
8. Printre conferențieri: Cornel Regman (**Ion Pillat, poet al tradiției**), Ion Negoitescu (**Un mare romancier, H.P. Bengescu**), Petre Hossu (**Teatrul lui Lucian Blaga**), Ion D. Sirbu (**Bovarismul lui Flaubert**), Stefan Aug. Doinas (**Ultimul vagabond: Panait Istrati**). Vezi Petru Poanta, *op. cit.*, p. 26.
9. Vezi Stefan Aug. Doinas, **Momentul Manifestului**", în Euphorion", nr. 2/1993.
10. I. Negoitescu, Radu Stanca, **Un roman epistolar**, Editura Albatros, București, 1978.
11. **Idem.**
12. **Ibidem**, p. 33.
13. Stefan Aug. Doinas, **Scrisoare către Ov.S. Crohmalniceanu**, în Ov.S. Crohmalniceanu, Klaus Heitmann, *op. cit.*, p. 45.

14. În **Dosar Apostrof**: Nicolae Balota 75, nr. 1-2/ 2000, p. 76.
15. Apud Petru Poanta, **op. cit.**, p. 78.
16. Apud Ov.S. Crohmalniceanu, Klaus Heitmann, **op.cit.**, p. 47.
17. Dumitru Micu, **op. cit.**, p. 341.
18. Petru Poanta, **op. cit.**, p. 104.